

Vestigiile arheologice ale anticului *Alburnus Maior*, Roșia Montană de astăzi, au adus sitului notorietatea internațională, transformându-l într-un reper al patrimoniului cultural european și mondial. Alături de prețiosul patrimoniu arheologic, monumentele istorice ale Roșiei Montane, arhitectura sa vernaculară marcată de particularități sensibile ale spiritului locului, peisajul industrial al mineritului aurifer tradițional fac din această așezare oglinda unui tip de conviețuire particulară între varii comunități care și-au lăsat împreună amprenta asupra mediului istoric.

Așa cum în antichitate veneau să lucreze aici, în galeriile minelor romane, lucrători din diferite provincii ale imperiului – din zona panonică sau cea dalmatină – în epoca modernă s-au adunat aici mineri din provinciile imperiului habsburgic. O adevărată istorie a mentalităților poate fi descifrată în structura și aparența estetică a fațadelor caselor din centrul istoric sau în articulațiile arhitectural stilistice ale celor șapte biserici, lăcașuri ridicate prin străduința diverselor comunități. Urcând până în zilele noastre din secolul al XVIII-lea sau edificate mai târziu, în arhitectura fațadelor se întrevăd reflexe surprinzătoare ale arhitecturii istorice, fie barocă, fie clasicizantă, fie tradițional românească.

Acest prețios patrimoniu cultural construit a constituit subiectul ediției a treia a *școlii de vară ARA*, desfășurată între 17 și 23 august 2009, urmând celor două ediții ale școlilor de vară, taberele de arhitectură-arheologie experimentală din situl dacic de la Cetatea Zânelor (Covasna).

La Roșia Montană, 20 de participanți, studenți ai Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” din București (Facultatea de Arhitectură), au urmărit documentarea, prin relevee de arhitectură, fișe de observații și fotografii, a patrimoniului religios, administrativ-public și industrial. Au fost documentate bisericile unitariană și ortodoxă din Roșia Montană și cea greco-catolică din Corna, toate trei exemplare reprezentative ale arhitecturii de cult a zonei Apusenilor, datând din secolul al XVIII-lea. Prestanța arhitecturii civile a fost documentată prin palatul administrativ (ridicat în 1897), școala veche (sfârșitul secolului al XIX-lea) construită, conform tradiției, de meșteri italieni, precum și fosta casă de nașteri, ridicată în 1879 (?) ca locuință a unei familii de mineri înstăriți. Din sistemul de amenajări hidrotehnice ale mineritului tradițional – lacurile de acumulare (tăuri), realizate începând de la jumătatea

secolului al XVIII-lea pe versantele care înconjoară Roșia Montană – au fost documentate Tăul Mare, Tăul Corna și Tăul Țarina: barajele și sistemele de control și evacuare a apei reprezintă opere remarcabile ale arhitecturii tehnice istorice.

Organizarea *școlii de vară ARA* din anul 2009 a avut ca precedent campania de relevee de arhitectură desfășurată de asociația ARA în vara anului 2007. Cu acea ocazie un grup de studenți de la facultățile de arhitectură din București și Cluj-Napoca, îndrumați de membri ai asociației, specialiști în studierea și protejarea patrimoniului cultural, au realizat relevee ale unor construcții istorice valoroase – case tradiționale rurale, case cu prăvălie situate în piața centrală a așezării precum și case parohiale, dar și una dintre cele cinci biserici din Roșia Montană, biserica reformată (calvină).

Programul *școlii de vară ARA* a avut ca obiectiv relevarea tuturor edificiilor istorice de cult încă nedocumentate corespunzător și neînscrise în Lista Monumentelor Istorice. Este cu atât mai regretabil că în biserica ortodoxă din Corna – cel mai vechi edificiu de cult din zonă, datând din 1719 – accesul participanților a fost refuzat, realizarea releveelor devenind imposibilă.

Rezultatul celor două campanii de documentare este prezentat publicului în această primă mapă de relevee, un pas către cunoașterea arhitecturii de la Roșia Montană, atât în vederea unei evaluări corecte și profunde a valorilor excepționale ale patrimoniului cultural al acestui sit amenințat, cât și pentru a stimula și a favoriza protejarea reală și eficientă a monumentelor sale remarcabile.

Programul de documentare a valorilor patrimoniului cultural de la Roșia Montană inițiat de Asociația ARA va continua în vara anului 2010.

***

Releveele au fost realizate cu mijloace tradiționale, prin măsurători manuale cu ruleta gradată, prin metoda triangulației, completate cu măsurători generale și de detaliu realizate cu instrumente topografice – stația totală. În elevații și secțiuni toate măsurătorile sunt raportate la un plan de referință orizontal convenabil ales.

Fiecare obiectiv este caracterizat prin planurile tuturor nivelurilor, secțiuni caracteristice, toate fațadele și detalii de arhitectură sau de amenajări

interioare. Releveul surprinde configurația arhitecturală de ansamblu și de detaliu, dar cuprinde și informații despre starea de conservare. Durata și scopurile asumate ale stagiului de lucru pe teren nu au permis încă completarea documentației cu relevee exhaustive ale degradărilor.

***

Releveele prezentate în această mapă nu reprezintă materialul brut realizat de participanții la școala de vară din 2009 și la campania de documentare din 2007. Editorii au organizat și prelucrat materialul orientându-l spre o prezentare comparativă a monumentelor.

Alegerea monumentelor prezentate în acest volum a urmărit ilustrarea etapelor istorice-stilistice majore prezente în sit (sec. XVIII – jumătatea sec. XIX; sfârșitul secolului – începutul următorului; perioada

interbelică), precum și a principalelor categorii de programe arhitecturale (publice, de cult, rezidențiale, tehnice).

Un criteriu important de selecție a fost și faptul că monumentele prezentate nu beneficiază de recunoașterea administrativă a valorii de patrimoniu pe care o reprezintă, nefiind clasate individual ca monumente istorice. Excepție fac cele două case parohiale, unitariană și reformată. Pentru a declanșa remedierea acestei grave omisiunii și punerea acestor valori ale patrimoniului de la Roșia Montană sub protecția legii, în anul 2007 *asociația ARA* a solicitat autorităților competente clasarea monumentelor menționate. În pofida legii (L. nr. 422/2001 privind protejarea monumentelor istorice), nu s-a dat curs până în momentul de față solicitării noastre. Documentația prezentată în această mapă poate servi și pentru evaluarea monumentelor în vederea clasării.

Monumentele:

Biserica ortodoxă (1781)

Roșia Montană nr. 176

Biserica este reprezentativă pentru arhitectura de cult tradițională a zonei, înscriindu-se într-o serie tipologică bine reprezentată în zona Munților Apuseni – indiferent de perioada istorică și stilistică sau de confesiune – biserica-sală cu volumetrie tripartită: navă, încheiată spre răsărit cu absidă poligonală sau semicirculară și precedată la apus de turn. Față de aceste constante tipologice, biserica este remarcabilă prin echilibrul compozițional de ansamblu și prin elansarea șarpantei turnului, contrabalansată de divizarea în cele trei registre bine conturate.

Edificiul poartă memoria ctitorului său, personalitate a istoriei locale – Mihăilă Gritta, miner prosper căruia i se datorează ridicarea a șapte biserici și șapte școli confesionale în zona Roșiei Montane.

În curte, în apropierea bisericii, se găsesc morminte datând de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și până în prezent, dintre care cele mai vechi sunt marcate de monumente funerare valoroase. Aici se află mormântul lui George Gritta, tribun al Revoluției de la 1848, fiul lui Mihăilă Gritta.

Întreg ansamblul reprezintă un punct de interes major al acestei părți a așezării, atât din punct de vedere urbanistic, cât și arhitectural și istoric.

releveu: Ionuț Butu, Ioana Ciolacu, Ionuț Marin, Ioana Petre, Linda Potopea ■

Biserica ortodoxă, vedere din spre sud-vest.

Biserica reformată (ante 1848)

Roșia Montană nr. 400

Înscrișă în tipologia arhitecturală tradițională, biserica reformată se remarcă prin compoziția generală robustă, echilibrată de dominantă turnului scund, acoperit cu o șarpantă barocă. Pe acest fundal se pliază elementele de decorație arhitecturală elegant rarefiate, grupate preponderent pe fațada principală, spre strada Brazi. Plastica spațiului interior, sobră, simplă este completată prin elementele valoroase de mobilier istoric.

Modul în care se înscrie în spațiul urban, în continuarea frontului estic semi-închis al străzii Brazi

(cunoscută și sub denumirea de Ulița Siciliană), înconjurată de o altă uliță secundară, fac din această biserică un element de mare valoare al structurii urbane.

relevu: Alin Dunăre, Mihai Gogu, Vlad Ivaneț, Ana Maria Potoschi ■

Biserica reformată, vedere din spre nord.

Biserica unitariană (1796) Roșia Montană nr. 530

Arhitectura bisericii este impunătoare prin volumetria simplă, tăiată în suprafețe întinse lipsite de orice decorație și articulată într-o compoziție echilibrată, dominată de verticala turnului. Șarpanta barocă a acestuia, în două registre, alături de cea a edicolului de acces de pe latura nord-estică, dau nota caracteristică monumentului.

Pe fațada de acces a turnului sunt montate două plăci epigrafe care atestă vechimea monumentului (prima este o inscripție dedicatorie instalată cu prilejul renovării bisericii, în 1958: Ez a templom épult az EGY ISTEN / tiszteletere 1796-ban / javitatott 1958-ban; a doua consemnează doar data construirii: A N 1796). Monumentalitatea sobră a spațiului interior este temperată de elementele de mobilier istoric, dintre care remarcabile sunt amvonul și orga.

Amplasat pe culmea unui mic deal, în zona centrală a așezării, edificiul domină ansamblul Pieței centrale și iradiază asupra organizării spațiale a întregii zone, afirmându-l ca element de valoare al structurii urbane. Împreună cu monumentele grupate în jurul său (casele nr. 390, 391, 553), aparținând comunității unitariene – casa cantorului, casa parohială, casa clopotarului – ilustrează o particularitate remarcabilă a structurii urbane a așezării: organizarea în nuclee confesionale.

relevu: Ileana Oprescu, Mugur Panaite, Alexandra Stoica ■

Biserica unitariană, vedere dinspre est.

Biserica unitariană, imagine interioară cu vedere spre absidă, cu tribuna orgii și amvonul.

Biserica greco-catolică (1841-1847) Corna nr. 692

Biserica este reprezentativă pentru arhitectura de cult tradițională a zonei. Dimensiunile mai modeste decât ale celorlalte edificii de cult ale zonei sunt compensate prin specularea condițiilor particulare ale amplasamentului, care asigură perceperea pronunțat ascendentă a monumentului. Înconjurată de cimitir și înălțată pe un platou restrâns, săpat în coasta unui deal, biserica domină centrul satului Corna, constituindu-se într-un reper valoros pentru structura urbană și pentru istoria locului.

Pe fațada apuseană a turnului, deasupra intrării, se află o inscripție care înregistrează evenimentul construirii bisericii, din inițiativa și prin grija episcopului Ioan de Lemeny, cu ajutorul membrilor

parohiei și al altor donatori (GLORIOSE REGNANTE/ FERDINANDO I/ IMPERATORE AUGUSTO SUPREM / MODERAMEN S. OBEUNTE ILLMO. AC / RMO D.D. EPP0. JOANNE DE LEMENY / INDUSTRIA RESPECTIV. S. MINISTRO / ET CURATORUM ESIAE SUMPT. / LOCALIUM AUDITORUM ET / ALIOR. BENEFACTOR. De o parte și alta a medalionului sunt consemnate datele începerii și încheierii lucrărilor: EXSTRUCTIO S: HUI. ÆDIS / INCHOATA ANO 1841 / ET MDCCCXLVII / TERMINATA EST).

relevu: Laura Georgescu, Ioana Popescu ■

Biserica greco-catolică (Corna), vedere dinspre nord, din zona nucleului central al satului.

Biserica greco-catolică (Corna), vedere dinspre sud - turnul; inscripția de pe fațada vestică a turnului.

Școala veche (1898)

Roșia Montană nr. 274

Clădirea școlii vechi aparține grupului de edificii publice reprezentative, care se deosebesc prin tipologie și limbaj de fondul construit tradițional și se apropie de repertoriul arhitecturii culte a orașelor transilvănene. Alături de școală, ansamblul cuprinde și clădirea grădiniței, construită în aceeași perioadă. Clădirea se ridică pe o terasă întinsă orizontalizată, delimitată spre stradă de un gard cu postament din piatră, care devine în aval un redutabil zid de susținere. Dezvoltată pe un singur nivel, de-a lungul străzii principale a așezării, școala devine astfel, prin specularea abilă a amplasamentului, un element cu puternic impact asupra spațiului public.

Valoarea de patrimoniu a ansamblului rezidă în unicitatea tipologică, în vechimea sa, în calitatea concepției arhitecturale generale și a rezolvării detaliilor.

relevu: Ioana Ciolacu, Alexandru Ene, Ileana Oprescu, Ionuț Marin, Delia Marinescu, Ioana Petre, Linda Potopea, Alexandra Stoica, Irina Teodorescu ■

Școala veche, latura dinspre curte, proiectată pe fundalul natural (Masivul Cârnic) care poartă urmele exploatărilor miniere istorice.

Palatul administrativ (1897)

Roșia Montană nr. 310

Palatul administrativ este un exemplu excepțional al arhitecturii tradiționale urbane a Roșiei Montane, expresie a puterii statale transpusă într-o arhitectură cu un înalt grad de reprezentativitate. Compoziția generală, de inspirație barocă este exprimată prin dispoziția spațiilor în plan - mai ales aparatul de acces și scara de onoare, alcătuită din rampe dezvoltate simetric față de axul median al planului, reunite pe lungimea ultimului segment și încheiate în fața principalei săli a etajului - și prin dispoziția arhitecturală exterioară, marcată de ordinea aproape rigidă corespunzătoare programului arhitectural, peste care se suprapun elemente de decoratie baroce, în interpretarea insolită a meșterilor locali. Amplasarea clădirii pe o terasă orizontalizată amplă, susținută spre spațiul public de un zid de sprijin care în zona dinspre vale atinge dimensiuni considerabile îi conferă o prestanță sporită în raport cu țesutul urban învecinat.

La origine, volumul se încheia cu o impresionantă șarpantă barocă, cu două registre și frângere pronunțată a pantei, imagine surprinsă încă în fotografia de la începutul secolului XX. Corpul median al fațadei principale era încununat, deasupra loggiei de la nivelul etajului, cu un amplu fronton baroc, purtând însemnele statale.

Șarpanta originală a fost înlocuită în perioada de început a sec. XX cu o șarpantă complexă pe scaune. Aici au funcționat până la 1920 „Cășile Scaunului”, reședință de plasă, apoi, până în 1968 Primăria. După această dată, când a fost afectată de un incendiu devastator, clădirea a fost utilizată doar parțial, în

spațiile ei funcționând sporadic o brutărie, o țesătorie, diverse birouri sau ateliere.

releveu: Raluca Boca, Ioana Ciolacu, Coralia Ilie, Silvia Popa, Raluca Ursu ■

Palatul administrativ, vedere dinspre est.

Locuință minerească / Casa de nașteri (1879 ?) Roșia Montană nr. 251

Casa a fost ridicată ca locuință minerească, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, posibil la 1879, cum pare să indice data înscrisă în cheia arcului porții – excesiv estompată de numeroase zugrăviri succesive, ceea ce împiedică o descifrare neechivocă. După naționalizarea din 1948 a devenit casă de nașteri, iar după 1990 locuință socială.

Clădirea este caracteristică pentru îmbinarea – frecventă la Roșia Montană, în zona centrului istoric și sporadic în alte părți ale așezării – dintre arhitectura tradițională locală și împrumuturile din arhitectura cultă din mediul urban transilvan, manifestate cu precădere în decorația fațadei principale, îndreptate spre spațiul public. În spatele unei fațade cu structură decorativă de tip clasicizant, prelungită cu o poartă de zid încheiată în arc plat, se află o construcție tipică pentru arhitectura populară locală, atât prin volumetria compactă, marcată de acoperișul înalt, a cărui pondere depășește 3/5 din înălțime, cât și prin organizarea spațiilor, accesibile din prispă (târnaț) sau direct din curte.

Și în acest caz amplasamentul, de-a lungul străzii principale a așezării, pe un teren în pantă semnificativă, favorizează o percepere complet diferită a casei în funcție de punctul de observație: privită din sus, dinspre școala veche, clădirea este aproape absentă, ascunsă de terasarea terenului, singur acoperișul fiind elementul determinant al imaginii sale; privită din spre vale, casa își arată însă toate valențele arhitecturale.

releveu: Radu Florea, Valentin Onișoru ■

Casa minerească (nr. 251), vedere dinspre vest.

Casa parohială unitariană (cca.1850, 1933) Roșia Montană nr. 391

Construită la 1933, casa înlocuiește o construcție mai veche, existentă pe acest amplasament la jumătatea secolului al XIX-lea (1856) – de când datează primul plan al așezării – înglobând o parte din nivelul inferior al acestei vechi case, pivnița din spate, cu ziduri mai groase și acoperire în boltă ușor aplatizată.

Casa este reprezentativă pentru o serie tipologică bine reprezentată în sit, plasată în ultima parte a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, până în deceniul 4. Expresia stilistică a clădirii (și a seriei), localizată la fațada îndreptată spre stradă și la zona acoperirii, constă în simplitatea conjugată cu rigoarea geometrică a compoziției, atât la nivelul fațadei, unde golurile rectangulare repetă aceeași dispoziție simplu înșiruită la ambele niveluri locuibile și sunt susținute de o decorație arhitecturală minimală, cât și la acoperișul simplu, în două ape, cu timpan spre stradă, bordat de elemente din lemn traforat. Fațadei „urbane” îi corespunde spre curte o organizare vernaculară, cu mereu prezentul târnaț care asigură accesul la încăperile înșiruite.

Casa este înscrisă în Lista monumentelor istorice a județului Alba la poziția 484, cod AB-II-m-B-00297.

releveu: Andreea David, Alexandra Antonescu ■

Casa parohială unitariană, imagine dinspre nord.

Casa parohială reformată (jumătatea sec. XIX)
Roșia Montană nr. 551

Casa a fost construită la jumătatea secolului al XIX-lea, ca oficiu parohial și locuință, cu spații comerciale la parter, spre stradă. În perioada postbelică a funcționat ca farmacie și locuință de serviciu pentru farmacist. După 1990 spațiul comercial a mai fost folosit ca magazin general și magazin alimentar. Construcția reprezintă cel mai complex și coerent exemplu de clasicism în arhitectura de la Roșia Montană. Compoziția este simetrică, cu marcarea corpului central în rezalit față de planul fațadei, străbătut la nivelul parterului de un gang de acces pe parcelă. Deși clădirea nu se înscrie într-un front închis și accesul pe parcelă se poate face și prin curte, pe lângă casă, planul este organizat în funcție de acest element important, gangul, care nu este deci, în acest caz, o necesitate funcțională ci o opțiune arhitecturală, estetică. De altfel gangul, lipsit de o funcționalitate evidentă, a fost obturat la un moment dat cu un zid în care se deschide o simplă ușă. În spatele acestei arhitecturi de factură clasicistă, spre curte, casa se întoarce printr-o cursivă puternic înrudită cu târnațul arhitecturii locale, accesibilă printr-o casă a scării care este înglobată în volumul casei și acoperită cu boltă. Stâlpii din lemn ai cursivei sunt îmbrăcați în tencuială pentru a imita coloane cu capiteluri.

Casa este înscrisă în Lista monumentelor istorice a județului Alba la poziția 496, cod AB-II-m-B-00309.

relevu: Mihail Dumitriu, Mihai Gogu, Dana Stănciuc ■

Casa parohială reformată, fațada principală.

Tăurile (începând din 1733)

Lacurile de acumulare (tăuri), vechi de aproape 300 de ani, au fost amenajate pentru a asigura volum suficient și debit constant de apă pentru acționarea instalațiilor de măcinat minereul de aur (șteampuri). Din cele peste 100 de astfel de acumulări amenajate

între dealurile și crestele muntoase din jurul Roșiei Montane o parte există și astăzi, dintre care cele mai mari sunt prevăzute și cu mecanisme perfecționate – sistem macara – pentru controlul debitului. Construite într-o primă fază din lemn, mecanismele de control au fost înlocuite treptat cu macarale metalice acționate dintr-un turn zidit. Barajele și gurile de evacuare a apei constituie opere remarcabile de arhitectură tehnică.

relevu: Ionuț Butu, Laura Negară ■

Tăul Corna, acumularea de apă; în prim-plan turnul de control al nivelului apei.

Tăul Corna, elevația camerei de control al debitului, la baza barajului.

Editori:

Virgil Apostol, Ștefan Bălici

Grafică, prelucrare și redacție:

Claudia Apostol

ISBN 978-973-88465-3-1

Vol. 1 ISBN 978-973-88465-4-8